

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN – redactor șef

RADU OTA - secretar de redacție

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE BOUNEGRU – membru

GABRIEL BĂLAN – membru

CRISTIAN TITUS FLORESCU – membru

RADU CIOBANU - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

NATIONAL MUSEUM OF UNION

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2020 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVII

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Textele nepublicate nu se restituie.

SUMAR

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

SABIN ADRIAN LUCA, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, FLORENTIN PERIANU, SERGIU CHIDEȘA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Săpătura sistematică din anul 2019 în situl arheologic de la Tărtăria - <i>Gura Luncii</i> (jud. Alba, România). Datarea radiocarbon a stratigrafiei zonei de nord-vest <i>The systematic excavation of 2019 in the archaeological site from Tărtăria – Gura Luncii (Alba county, Romania). Radiocarbon dating of the north-west stratigraphy.....</i>	1
DAN GEORGE ANGHEL, ILIE LASCU, CLAUDIU TĂNĂSELIA, Tehnici de manufacturare a ceramicii culturii Wietenberg din situl de la Băcăinți – <i>Obreje</i> (jud. Alba) <i>Manufacture techniques of Wietenberg pottery from Băcăinți - Obreje (Alba County).....</i>	45
GABRIEL BALTEȘ, Simboluri cu conotație magico-religioasă, incizate pe vase ceramice descoperite în necropola scitică de la Sâncrai (jud. Alba) <i>Magical-religious symbols incised on ceramic vessels discovered in the Scythian necropolis from Sâncrai (Alba County).....</i>	79
AUREL RUSTOIU, MARIANA EGRI, MATTHEW M. McCARTY, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANDREEA DRĂGAN, ERIN POWERS, ANDREI GEORGESCU, ADRIAN CĂTĂLIN CĂSĂLEAN, ALEX TURNER, ALEXANDRU POPA, The role of Iron Age settlements at Oarda – Bulza in the agricultural exploitation of the Middle Mureș Valley <i>Rolul așezărilor din epoca fierului de la Oarda – Bulza în exploatarea agricolă a Văii mijlocii a Mureșului.....</i>	93
HORIA CIUGUDEAN, PETER THOMAS, Mining archaeology in Transylvania: the Bucium – Zlatna project <i>Arheologie minieră în Transilvania: proiectul Bucium – Zlatna...</i>	113

RADU OTA, VIORICA RUSU-BOLINDEȚ, DAN GEORGE ANGHEL, Reconstituire istorico-arheologică: săpăturile preventive efectuate în anul 1962 la Palatul Guvernatorului consular al Daciei romane de la Apulum <i>Historical and archaeological reconstruction: rescue excavations carried out in the Roman Dacia consular Governor's Palace at Apulum, in 1962.....</i>	149
MONICA GUI, ANCA TIMOFAN, DAN DANA, DAN GEORGE ANGHEL, CĂLIN ȘUTEU, An inscribed breastplate from Apulum depicting Victoria <i>O garnitură de armură cu inscripție descoperită la Apulum reprezentând-o pe Victoria.....</i>	217
OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, O nouă serie de emisiuni monetare descoperite în urma cercetărilor arheologice preventive în necropola romană de pe „Dealul Furcilor - Podei” (2008-2016) <i>A new series of monetary emissions discovered following rescue archaeological researches in the Roman necropolis from "Dealul Furcilor – Podei" (2008-2016).....</i>	255
RADU OTA, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, Două altare votive închinat lui Iupiter descoperite la Apulum <i>Two votive altars dedicated to Jupiter discovered at Apulum.....</i>	295
RADU OTA, O locuință din epoca post-romană descoperită la Apulum <i>A post-roman dwelling found at Apulum.....</i>	307

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

SORIN ȘERBAN, Metode de prelevare și prelucrare a unor vase ceramice scitice descoperite în necropola de la Sâncraia (jud. Alba) <i>Methods of sampling and processing some scythian ceramic vessels found in the necropolis of Sâncraia (Alba County).....</i>	317
--	-----

VARIA

MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Despre colecții și colecționari. Un caz atipic (I). <i>About collections and collectors. An atypical case (I).....</i>	329
---	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU OTA, Constantin C. Petolescu, <i>Formarea poporului român și a limbii române</i> , Ed. Enciclopedică, București, 2019, 149 pag, 2 hărți.....	363
GEORGE BOUNEGRU, Sorin Nemeti, <i>MITOGRAFII. Inventar parțial al ezoterismelor românești</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019, 156 pag.....	367
RADU OTA, Adrian Andrei Rusu, <i>Dicționar de castelologie</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2020, 320 pag, 253 imagini și figuri alb-negru și color.....	369

COMEMORĂRI

COMMEMORATIONS

AUREL RUSTOIU, Un destin de arheolog. Alexandru Szentmiklosi (1971-2019).....	371
Lista autorilor.....	387

O LOCUINȚĂ DIN EPOCA POST-ROMANĂ DESCOPERITĂ LA APULUM

Radu OTA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cuvinte cheie: placă de centiron (*cingulum*) de bronz, piepten bilateral de os.

Keywords: bronze belt (*cingulum*) plate, double-sided bone comb.

Introducere.

În luna august a anului 2014 a fost efectuată o cercetare arheologică preventivă pe str. Marcus Aurelius, nr. 22. Punctul este situat la 420 m NE de castrul roman (**Fig. 1**), în zona extramurană a celui de-al doilea oraș roman de la Apulum – *municipium Septimium Apulense*. Au fost trasate două secțiuni paralele, iar descoperirea pe care o voi analiza s-a aflat în secțiunea SI (10 X 3 m), orientată NE-SV, care a avut următoarea stratigrafie: 0,00 - 0,24 m strat vegetal; 0,24 - 0,44 m strat de culoare brună, din epocile premodernă și modernă (sec. XVII-XVIII); 0,44 - 0,64, strat de culoare neagră, fără material arheologic; 0,64 - 1,04 m strat de culoare galbenă, steril arheologic. Au fost identificate trei complexe arheologice, Cx. 1, Cx. 2 și Cx. 3 (ultimele două sunt datate în sec. XVII-XVIII).

Cx. 1 este o locuință semiadâncită, surprinsă parțial, pe 1,90 X 1,50 m, care a fost conturată la - 0,56 m și s-a adâncit până la 1,06 m. Traseul său nu a putut fi conturat prea clar. În interior au fost identificate o vatră, pietre de râu și material tegular roman refolosit. Inventarul a constatat din ceramică specifică perioadei, din pastă grosieră, de culoare gri-cenușie, un piepten bilateral de os, păstrat fragmentar, și o placă de centură întreagă, de bronz. Ultimele două artefacte fuseseră descoperite la adâncimea de 0,60 m. Pentru cercetarea complexului Cx. 1 a fost trasată caseta Cas. 1 (cu dimensiunile de 3,30 X 1,20 m), amplasată pe latura de SE a secțiunii. Locuința a fost afectată de o intervenție din epoca modernă (**Fig. 2a-b; 3**).

Descrierea pieselor cu valoare de datare¹:

1. Placă de centiron, de bronz, întreagă (L - 5,7 cm; l - 5,3 cm), aflată într-o stare foarte bună de conservare, de formă dreptunghiulară, cu marginile

---

¹ Desenele pieselor au fost efectuate de colegul desenator C. Adam, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

ușor curbate, obținută prin turnare; prevăzută cu patru nituri de prindere; prezintă un decor ajurat/perforat cu motive în formă de *pelta*, alături de câte unul fungiform, toate acestea fiind situate în cele patru colțuri care încadrează la rândul lor două cercuri concentrice, obținute prin puncte ajurate/perforate (**Fig. 4a**).

2. Piepten de os, fragmentar ($L_{\text{păstrată}}$ - 5 cm; l - 5,4 cm, gr. - 1 cm), lucrat din trei plăci prinse în nituri de fier; una dintre acestea prezintă un decor incizat, alcătuit din patru linii punctate, paralele, dispuse câte două pe marginea plăcuței, încadrând la rândul lor un motiv din două linii care formează zig-zaguri; de asemenea, pe marginile plăcuței, înspre țepi, se distinge un ornament din liniuțe incizate; capătul plăcuței centrale prezintă o curbură obținută prin tăiere (**Fig. 4b**).

Analogii și răspândire.

Plăci asemănătoare, dar nu identice, și nu atât de evaluate ca cele de la Dunărea de Jos, sunt prezente în siturile din Germania Superior de la Niederbieber, Straubing, Pfünz și Saalburg, fiind datate cel târziu până în prima jumătate a sec. III p.Chr.². Un exemplar îl găsim în Barbaricum, aproape de granița de SE a Daciei romane, mai precis în NV Munteniei, în situl de la Mătășaru, atribuit dacilor liberi, care are un decor ce constă din motive falice și fungiforme³.

Altele au fost aflate în Dacia romană, cum ar fi cel cu un decor asemănător din inventarul unui mormânt, probabil de inhumație, de la Drobeta⁴, cele cinci exemplare de la Porolissum⁵, și unul din castrul auxiliar de la Micia⁶. Toate acestea sunt foarte asemănătoare cu al nostru, și au fost încadrate în general de către L. Petculescu între sfârșitul sec. II și prima jumătate a sec. III p.Chr., nedepășindu-se cadrul cronologic al provinciei, datorită lățimii mari a acestora (4,5-5 cm), prezenței frecvente în contexte din sec. III p.Chr., și spațiului restrâns de răspândire (frecvente mai ales în Dacia)⁷. Alte plăci de centiron asemănătoare aflate în această provincie, dar nu identice, au mai fost găsite la Apulum: un exemplar în mediul civil - colonia Aurelia Apulensis –

² Oldenstein 1976, p. 220-222, nr. 1072-1073, 1076-1078, Tafel 81/1072-1073, 1076-1078.

³ Petculescu 1999, p. 896, Pl. 2/12.

⁴ Fiind vorba despre o cercetare arheologică foarte veche, efectuată de D. C. Butculescu în 1883, nu i se cunoaște contextul clar de descoperire. Vezi: Petculescu 1995, p. 137-138, nr. 7, Pl. 8/nr. 7/1-2.

⁵ Din orașul roman, încadrate în sec. III p.Chr. Vezi: Gudea 1989, p. 641, Pl. CCV/nr. 6-10.

⁶ Miles romanus 1997, nr. 112, Pl. VI/112 (fișă L. Petculescu).

⁷ Petculescu 1995, p. 118; idem 1999, p. 896.

dintr-o clădire de mari dimensiuni, cercetată între anii 1911-1913, de A. Cserni⁸, patru exemplare din necropola sudică de pe Dealul Furcilor - Podei, datate în sec. III p.Chr., dintre care trei au făcut parte din inventarul unui mormânt de inhumație (M409)⁹, iar al patrulea, din cel al unui alt mormânt de inhumație (M171)¹⁰; încă un exemplar a fost recuperat dintr-un mormânt de incinerare (renumerotat de autor G94) din necropola nordică de la Stația de Salvare¹¹.

Analiza semnificației descoperirii.

Placa de centiron descoperită la Apulum este mai evoluată și mai masivă decât celelalte găsite până acum. Pe lângă aceasta, aflarea sa alături de un piepten bilateral de os schimbă un pic datele problemei datării. Aceste aspecte mă fac să iau în considerare o producere mai târzie a acesteia, după mijlocul sec. III p.Chr., într-un atelier militar din Dacia, poate chiar din Apulum¹², și să regândesc semnificația purtării acestor însemne de către populația romanizată care a locuit spațiul vechii provincii.

Fără a intra în amănunte, țin să amintesc că pieptenii de os bilaterali, realizați din trei plăcuțe prinse cu nituri de bronz sau fier, s-au răspândit la Dunărea Mijlocie și de Jos începând cu sec. IV¹³, urmând a fi la modă până în sec. VI, fiind purtați de mai multe populații (romanici, huni, germanici)¹⁴.

---

⁸ Despre săpăturile arheologice vezi: Cserni 1913, p. 382-387; Această piesă de centură nu a fost găsită în sediul guvernatorilor Daciei, așa cum afirmasem în mod eronat într-un catalog de expoziție. Vezi: Bounegru *et alii* 2011, nr. 182 (fișă R. Ota).

⁹ Bounegru *et alii* 2011, nr. 183-184 (fișe A. Bolog); Bolog 2017, p. 74, nr. 11-13, p. 247, Pl. 72/11-13.

¹⁰ Piesa a fost descoperită de A. Bolog în anul 2008 (de aici aflăm practic locul exact al cercetării arheologice: Bolog 2017, p. 40, Pl. 54). Cu toate acestea, placa de centiron apare menționată doar la Ciugudean 2017, p. 368, 383, no. 48, Pl. VII/14, fără a fi menționat descoperitorul.

¹¹ Bounegru *et alii* 2011, nr. 185 (fișă G. Bounegru); Bounegru 2017, p. 76, Plate XXVII/2. Aceasta a fost descoperită în campania arheologică din 1983, alături de o monedă de bronz (as) de la Hadrian (Găzdac *et alii* 2009, p. 126, no. 22). Cu toate acestea mormântul a fost datat în sec. II-III p.Chr. (Bounegru 2017, p. 76, 111, Grave 94, Plate XXVII/2). Fără îndoială, monedele de bronz pot fi întrebuițate un secol sau chiar mai mult, dar pe baza acestui tip de placă de centiron mormântul se datează în mod sigur în sec. III p.Chr.

¹² În mod logic ar fi trebuit să existe un atelier militar în castrul de la Apulum, dar încă nu este atestat arheologic. Se cunosc asemenea *fabricae* în castrule de la Potaissa, Buciumi, Cășeu, dar și în *vicus*-urile militare de la Micia, Tibiscum șamd. Regretata D. Benea avansa posibilitatea existenței încă din timpul dinastiei Severilor, a unui atelier central al provinciei la Apulum, care deservea armata Daciei cu armament, pe baza unei inscripții în care sunt atestați doi *conductores armamentarii*, Turranius Marcellinus și Antonius Senecio (IDR III/5, nr. 285). Vezi: Benea 2008, p. 278-382.

¹³ Bíró 1994, p. 127 (tabel); Petković 1995, p. 128, tabela 13a, tipul I, T. I/1-10, II/1-8, III/1-10.

¹⁴ Bíró 2002, p. 40-43, cu bibliografia; Masek 2016, p. 106-113, fig. 1/1-5, fig. 2/1-7; Tica 2018, p. 408. Pentru descoperirile de la Alba Iulia – *Recea* (acestui loc de descoperire în care au fost cercetate așezări post-romane și din perioada migrațiilor i s-a dat inițial denumirea Dealul Furcilor

Într-adevăr piepteni bilaterali mult mai simpli, de altă factură tehnologică, lucrați dintr-o singură placă, apar în lumea estică romană în sec. II-III p.Chr., fiind reprezentați și în arta funerară¹⁵. Așadar, acest tip pe care-l supun atenției, nu este mai timpuriu de veacul al IV-lea.

Prin urmare, din punctul meu de vedere, contextul arheologic ne arată că acest tip de placă de centură a fost folosit în Apulumul post-roman al începutului sec. IV. Nu ar fi de mirare ca vreun urmaș al unui legionar să fi purtat această piesă vestimentară. *Este pentru prima dată când o asemenea piesă, datată până acum mai ales în sec. III p.Chr., apare alături de un pieptene de os bilateral*. Nu ar fi exclus ca purtarea unei asemenea piese vestimentare să fi indicat un statut social superior al posesorului sau chiar un anume prestigiu¹⁶, constituindu-se totodată, drept o "moștenire" de familie. Această piesă de echipament militar ar putea fi un rar exemplu de documentare a unor artefacte despre care se cunoștea că perioada de purtare apusese de multă vreme.

Concluzii.

Descoperirea acestei plăci de centiron alături de un piepten bilateral, arată că piese de echipament militar folosite pe parcursul sec. III p.Chr. ar fi putut fi utilizate și în primele decenii ale secolului IV pe teritoriul fostei provincii, cel puțin atât timp cât populația romanizată a mai păstrat numeroase contacte cu Imperiul.

O piesă vestimentară de prestigiu e puțin probabil să fie, dar nu ar fi exclus să fi fost purtată de un personaj cu o oarecare importanță militară sau administrativă. Fiind vorba despre un accesoriu vestimentar de factură militară, cel mai probabil a fost purtată de un urmaș al unui legionar, fiind produsă în timpul provinciei cândva după mijlocul sec. III p.Chr., într-un atelier militar, care era administrat cel mai probabil de legiunea a XIII-a Gemina. Trebuie remarcat că piesa a fost foarte bine păstrată, conservată, bucurându-se de o atenție sporită din partea deținătorului, aspect care întărește supozițiile enunțate mai sus.

În ceea ce privește acest tip de context (dat de asocierea acestor artefacte), deocamdată se poate afirma că avem de-a face cu o descoperire singulară în aria fostei provincii, în intervalul cuprins între ultimul sfert al sec.

- Monolit), vezi: DFM 2006; p. 38-39, nr. 133/134; 162, 165; Bounegru, Ota 2006, p. 298-302, nr. 1-5, 7-13.

¹⁵ Břr6 1994, p. 36; idem 2002, p. 32. Chiar și în Dacia un pieptene bilateral, de formă simplă, dintr-o singură placă, este redat pe un perete lateral de *aedicula* de la Rediu (jud. Cluj). Vezi: Macrea 1969, p. 417.

¹⁶ Un studiu despre prezența unor piese de prestigiu care indică un statut social-politic superior, specific elitelor populației romanizate din fosta provincie a Daciei (mai puțin zonele care au revenit Imperiului în timpul lui Constantin I), a fost publicat de profesorul Al. Diaconescu cu peste două decenii în urmă: Diaconescu 1995-1996, p. 83-101.

III și primele două-trei decenii ale sec. IV, dar așteptăm ca în săpăturile următoare din siturile militare să se lămurească pe deplin aceste asocieri (dacă vor mai apărea) mai rare.

A POST-ROMAN DWELLING FOUND AT APULUM

ABSTRACT

A seeming discovery of a dwelling from the post-Roman period, made in 2014, during some archaeological excavation at the construction of a house, determined me to bring to specialists' attention a new circumstance triggered by the inventory found inside it. It is about a bronze belt plate, which was retrieved next to a fragment of double-sided bone comb from the same depth (-0,60 m).

Following analysis of the main discoveries from the Rhine and Danube limes, I noticed that this type of pieces of military equipment was made primarily in the area of Lower Danube, being encountered throughout the IIIrd century AD, in Dacia not overriding the period when the province ran. Yet, the discovery of a whole piece, in a very good condition, next to a double-sided bone comb, in the hinterland of the second city from Apulum – *municipium Septimium Apulense* – more precisely in the *extramuros* area, determined me to reconsider dating of such a belt plate, as well as its usage period, as this type of comb, formed from three sheets fastened with bronze or iron rivets, is encountered in the Middle and Lower Danube limes, as well as Barbaricum¹⁷, in the IVth-VIth centuries.

Consequently, I believe that this belt plate would have been made in Dacia province, likely in a military workshop from Apulum, somewhere throughout the IIIrd century AD; yet, its usage by a descendant of a veteran or even civilian, the earliest after 271, or rather in the first decades of the IVth century, could be plausible. Therefore, we deal with the first documentation of using this type of belt plate, also after the Aurelian retreat. It shouldn't be excluded that wearing such a clothing item to have offered a certain authority to the owner, at the same time, likely being an "heirloom".

This artefact might be a rare example of documentation on some pieces about which was known that the wearing period was long gone. I hope that future archaeological researches from the Roman military sites, where habitation also continued in the post-Roman period, even if obviously in modest forms, will bring more information on the period between the last decades of the IIIrd century AD and the first decades of the following one.

---

¹⁷ Bíró 1994, p. 127 (table); Petković 1995, p. 128, chart 13a, type I, T. I/1-10, II/1-8, III/1-10; Bíró 2002, p. 40-43; Masek 2016, p. 106-113, fig. 1/1-5, fig. 2/1-7; Tica 2018, p. 408.

EXPLANATION OF FIGURES

Fig. 1. Map of the location of the 2014 archaeological research; remade after Google Earth Pro, last accessed at 25.05.2020, 11 o'clock am.

Fig. 2a-b. Images during the archaeological excavations.

Fig. 3. Plan of dwelling Cx. 1.

Fig. 4a. Belt plate and double-sided bone comb (drawings by C. Adam); b. Belt plate and double-sided bone comb (photos).

Abrevieri bibliografice:

- Apulum - *Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia.
 ActaMP - *Acta Musei Porolissensis*, Zalău.
 Antaeus - *Antaeus: Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*, Budapest.
 ArchÉrt - *Archaeológiai Értesítő*, Budapest.
 BHAUT - *Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis*, Timișoara.
 BRGK - *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin.
 IDR III/5 - I. Piso (ed.) *Inscriptiones Daciae Romanae, Inscriptions d'Apulum*, III/5, 1-2, Paris, 2001.
 JRMES - *Journal of Roman Military Equipment Studies*, The Association for Roman Military Equipment Studies, UK.
 RFS - *Roman Frontier Studies*, Zalău.

Bibliografie:

- Benea 2008 - D. Benea, "Capitolul VI. Oficine militare. Ateliere militare în Dacia Romană (106-271)", D. Benea, S. Regep-Vlascici, M. Crînguș-Balaci, A. Ștefănescu-Onițiu, C. Timoc, *Dacia în sistemul socio-economic roman. Cu privire la atelierele meșteșugărești locale*, BHAUT, IX, 2008, p. 376-388.
 Bíró 1994 - M. T. Bíró, *The bone objects of the roman collection*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Budapest, 1994.
 Bíró 2002 - M. T. Bíró, "Combs and comb-making in Roman Pannonia: ethnical and historical aspects", J. Tejral (ed.), *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*, Brno, 2002, p. 31-71.
 Bolog 2017 - A. C. Bolog, *Necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor – "Podei" (campaniile 2008-2012)*, Cluj-Napoca, 2017.
 Bounegru 2017 - G. V. Bounegru, *The Northern Necropolis of Apulum "Ambulance Station" 1981-1985*, Cluj-Napoca, 2017.

- Bounegru, Ota 2006
- G. Bounegru, R. Ota, "Piepteni de os din așezarea postromană de la Alba Iulia-Dealul Furcilor-Monolit", *Apulum*, 43/1, 2006, p. 297-307.
- Bounegru *et alii* 2011
- G. Bounegru, R. Ciobanu, R. Ota, D. Anghel, *Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2011.
- Ciugudean 2107 - D. Ciugudean, "Roman bronze military equipment and harness in the collections of the Alba Iulia Museum. I. Belt and baldric plates", *Apulum*, 54/1, 2017, p. 341-408.
- Cserni 1913 - A. Cserni, "Jelentés az Alsófehér-megyei Történelmi, Régészeti és Természettudományi Egyesület működéséről", *ArchÉrt*, 33, 1913, p. 382-387.
- Diaconescu 1995-1996
- Al. Diaconescu, "Ornamenta dignitatis. Însemne de grad și simboluri ale statutului social la elitele autohtone după retragerea aureliană", S. Mitu, Fl. Gogâltan (coord.) *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, Oradea-Cluj, 1995-1996, p. 83-101.
- DFM 2006
- V. Moga (coord.), *Alba Iulia Dealul Furcilor – Monolit. Catalogul expoziției*, Alba Iulia, 2006.
- Găzdac *et alii* 2009
- C. Găzdac, V. Suciu, A. Alföldy-Găzdac, *Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania. Apulum*, vol. 5, Cluj-Napoca, 2009.
- Gudea 1989
- N. Gudea, Porolissum. *Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, 1, *ActaMP*, XIII, 1989.
- Macrea 1969
- M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.
- Masek 2016
- Z. Masek, "The transformation of Late antique comb types on the frontier of the Roman and Germanic world", *Antaeus*, 34, 2016, p. 105-172.
- Miles romanus 1997
- D. Alicu (coord.), *Miles romanus in provincia Dacia*. Catalogul expoziției naționale. Katalog der Nationalen Ausstellung, Cluj-Napoca, 1997.
- Oldenstein 1976
- J. Oldenstein, "Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlügen und Zierat an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanisch-raetischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr.", *BRGK*, 57, 1976, p. 51-239.
- Petculescu 1995
- L. Petculescu, "Military equipment graves in Roman Dacia", *Roman military equipment experiment and reality*. Proceedings of the Ninth International Roman Military Equipment Conference, Leiden, 1994, *JRMES*, 6, 1995, p. 105-145.

-
- Petculescu 1999 - L. Petculescu, "Roman military equipment in Barbaricum in the proximity of Dacian limes", N. Gudea (ed.), *RFS*, 17, 1997, Zalău, 1999, p. 895-905.
- Petković 1995 - S. Petković, *The roman items of bone and antler from the territory of Upper Moesia. Rimski predmeti od kosti i roga sa teritorije Gornje Mezije*, Beograd, 1995.
- Tica 2018 - G. Tica, "The First Late Antique Composite Combs in Western Illyricum: Roman or Barbarian?", M. Janežič, B. Nadbath, T. Mulh, I. Žižek (eds.), *New Discoveries between the Alps and the Black Sea. Results from the Roman Sites in the Period between 2005 and 2015. Proceedings of the 1st International Archaeological Conference, Ptuj 8th and 9th October 2015*. In *Memoriam Iva Mikl Curk*, Ljubljana, 2018, p. 401-426.

Fig. 1. (prelucrare după Google Earth Pro, accesat ultima oară în 25.05.2020, orele 11)

Fig. 2a.

Fig. 2b.

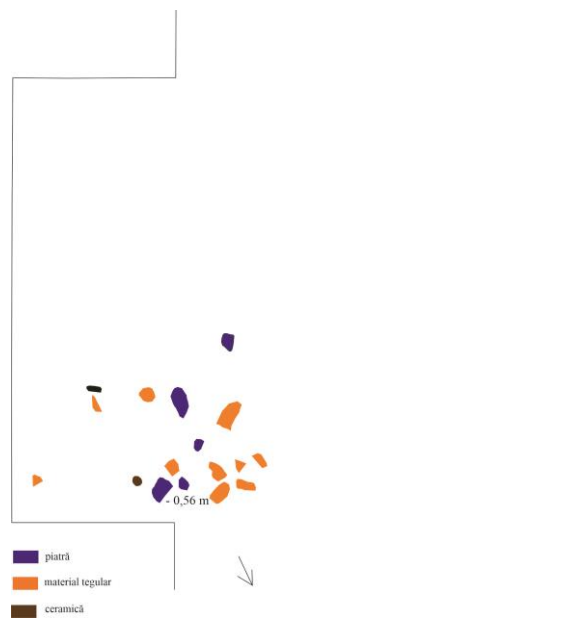

Fig. 3.

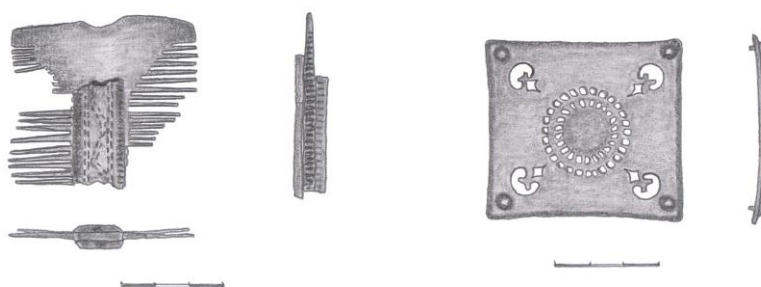

Fig. 4a.

Fig. 4b.